

"גבוריט מוסקווה" (מוסקווה מדברת)

חיוו ופועלו של קריין הרדיו היהודי-רוסי הנודע, יורי לויטן

מוסיה ליפמן

קראו לו "האל של גלי האתר" ו"קול של זהב". הקול, אשר הפך לאגדה ואפילו למיתוס, היה קולו של יורי בוריסוביץ' לויטן, הקריין היהודי של שידורי רדיו מוסקווה, אשר שירת כמעט 50 שנה, יום יום, את אזרחי ברית המועצות. השליטים התחלפו, אלפי בעלי תפקידים נעלמו בבתי הסוהר או נרצחו, במיוחד יהודים — לויטן שרד.

תהילתו קשורה בעיקר לתקופת מלחמת העולם השנייה — ימי דם ואש ותמרות עשן, בהם הדהר קולו המאגי יום יום כקריין הראשי, שהביא חדשות על תבוסות, הצלחות ונצחונות. חודשים ושנים בהם סיפר לויטן על התקדמות הבזק של הפולש הנאצי, על כיבוש שטחים עצומים ועל נסיגת הצבא האדום; תקופה של מיליוני נופלים, רציחות המוניות של אזרחים וחרס, שהגרמנים שאירו בכל השטחים שכבשו. בקולו השקט, בעל הגוון המיוחד, ידע לויטן להחדיר במיליוני מאזיניו תחושה של תקווה ואמונה בעתיד טוב יותר ובנצחון. למרות המציאות המרה. הוא חיזק בשומעיו את האמרה, שהיתה פופולרית אז כברית המועצות: "גם ברחוב שלנו עוד יהיה חג!" והם האמינו לו ומיהרו אל מקלטי הרדיו. חודשים רבים אחרי הפלישה, אחרי שהפולשים הגיעו כמעט עד מוסקווה, הצליח הצבא הסובייטי לבלום את התקדמות הכובשים. התחיל שלב חדש — קרבות קשים על שחרור אדמות ונסיגת הפולשים משטח רוסיה. המלחמה עברה אל אדמות גרמניה, והצבא האדום — יחד עם צבאות בעלות הברית — התקדם במהירות. במאי 1945 נכנעו הנאצים, ולויטן היה הקריין שזכה לפרסם את ההודעה החגיגית על יום הנצחון.

דומה היה, שלויטן לא נח מעולם. קולו נשמע ביום ובלילה — בבתי וברחובות, במקלטים ובבונקרים של הלוחמים בחזיתות, במסגרי היערות ובין הפרטיזנים הדהד קולו אשר נטע אמון ובטחון בלבם של כל שומעיו.



למיליוני האזרחים ברחבי ברית המועצות סימל קולו תקופה של נעורים ובגרות, יגון ושמחה, ותמיד בתוספת אמונה. ומעל לכל — תקווה ונצחון. קול שהקשיבו לו ושאהבו אותו.

המבטא המכשיל

לויטן נולד ב-1914 בעיר ולדימיר, 190 ק"מ ממוסקווא, על גדות הנהר קלייזמה. ולדימיר היא עיר עתיקה, והיהודים היוו בה אחוז קטן בלבד. בגיל 17, אחרי שסיים את בית הספר התיכון, החליט יורי הצעיר להיות שחקן קולנוע. יחד עם חבר עזב את עיר הולדתו והגיע למוסקווא, לנסות את מזלו. בכיסייהם של השניים היה סכום כסף זעום, אך הם ניחנו במרץ ובתקווה. לויטן היה גאה במיוחד במראהו — חבוש במשקפי קרן, שלפי דעתו הוסיפו להופעתו דמיון לשחקן ההוליוודי דאגלס פיירבנקס.

במוסקווא התחיל נתיב יסורים יגע באולפני קולנוע, בתיאטרונים ובבמות בידור, במקביל לחיפוש תפקידים לפי מודעות בעתונים. בכל מקום קיבלו תשובה שלילית, וכל יום נוסף הביא עמו אכזבה חדשה. מה עוד, שחסכוניותיהם אזלו במהירות. השניים הסתפקו בשתי ארוחות ביום, שהורכבו מלחם וממים. בוקר אחד נתקלו במודעה של שידורי רדיו הקומינטרן (האינטרנציונל הקומוניסטי), בה פורסם מכרו על משרות של קרייני רדיו. כמהירות הבזק הגיעו למשרד של אולפני התחנה. ראשון נבחן חברו של יורי, אשר נפסל מיד. יורי עבר שני שלבים של המבחן: הוא קרא מאמר מעתון, שיר של מאיקובסקי וקטע של סיפור. לשלב השלישי לא הגיע. נראה שנפסל בגלל המבטא הרוסי המיוחד של ילידי ולדימיר — מבטא אופייני לתושבי האזורים שמסביב לנהר וולגה. מבטא זה נקרא ברוסית "אוקניה", מפני שהוא מרגיש את ההברה "או". חברי הוועדה הבוחנת לא ויתרו בכל זאת על הצעיר. נראה היה להם שהוא מוכשר ועשוי כמשך הזמן לקבל תפקיד מתאים לכשרונותיו. אחרי התייעצות הציעו לו תפקיד של עוזר שליח באולפני הרדיו הכל-סובייטי במוסקווא. אפילו מקום מגורים נמצא בשבילו — אולפן קטן וריק בבניין המברקה המרכזית,

בה התרכזו אז רוב שירותי הרדיו הכל-סובייטי, המיועדים לרחבי ברית המועצות ולחור"ל.

הפגישה עם סטלין

בחיוו של יורי התחיל פרק חדש. לא היה זה בדיוק בהתאם לחלומותיו, אבל הוא הבין שהעתיד תלוי בחריצותו, ואולי עם הזמן יעלה כסולם התפקידים המקצועיים. עבודתו היתה קשה — לעתים קרובות עבד יום ולילה. היה עליו להספיק ולחלק חומר באולפנים ולשמור על מועד מדויק של תחילת השידורים. זאת בנוסף להרבה עבודות עזר. אך חלמו על תפקיד של שחקן או של קריין לא נמוג. לאחר כשנה התמזל מזלו. באותו זמן עבדו בתור קריינים שחקנים מפורסמים, שהיו באים לאולפן אחרי ההצגות, לעתים דקות ספורות לפני תחילת השידורים. לא פעם התבלבלו מול המיקרופון, שכן לא היה להם זמן ללמוד את הטקסטים. במקרים אחדים לא הופיעו כלל. והנה הגיע הרגע המיוחל, אשר שינה את חייו: "לויטן איפה אתה? לך לאולפן, אתה נכנס עכשיו לשידור, הדהד באוויר קולו של האחראי. "הקריין המיועד לשידור לא הגיע, ואתה תמלא את התפקיד. רק השתדל ללא המבטא הנורא שלך!" ברגע זה נקבע עתידו של יורי הצעיר, והתלה הקריירה שלו בתור קריין — תפקיד חייו. תחילה עבד רק כמחליף, אך במהרה התמנה כקריין צעיר בצוות קרייני הרדיו הכל-סובייטי. במקביל התחיל ללמוד במכללה לאמנות התיאטרון ע"ש שצוקין במוסקווא, אותה סיים בהצלחה. תקופת מלחמת העולם השנייה, 1941-45, הביאה את לויטן, כאמור, לפסגת הקריירה: מקריין צעיר ולא ידוע הפך לאיש מפורסם, אשר זכה לתהילה ולפופולריות בכל שכבות האוכלוסייה. מזוג הנח, יכולתו ליצור בקלות קשר עם אנשים, קסמו האישי, מסירותו וחריצותו, ובראש וראשונה קול הבס הנעים שלו — כל אלה שבו את אוזנם ואת לבם של המאזינים. הוא התמנה לקריין חדשות בכיר. יום יום הביא את החדשות מהחזיתות. "עכשיו ידבר לויטן", היה משפט נפוץ בימים ההם, משפט שביטא את החשיבות שייחסו לשידוריו. הפופולריות שלו גדלה מיום ליום, והוא

היה נערץ לא פחות משחקני קולנוע. אפילו אלה שלא ידעו או לא הבינו היטב רוסית, תפסו את משמעות דבריו לפי צליל קולו. גם הגרמנים היו מודעים לפופולריות ולאמינות של לויטן. בשידורי התעמולה הנאצית חזר לעתים המשפט: "נגיע למוסקווא ונעקור מגורנו של היהודי הזה — לויטן — את לשונו."

הזוג איסק (יצחק) רבין ודינה יבלונובסקיה עבדו כל השנים יחד עם לויטן בתחנה. הוא בתפקיד סגן מנהל מחלקת החדשות, היא בתפקיד עורכת במחלקה לתרבות ואמנות. הם התיידדו אתו, ודינה (אשר התאלמנה ועלתה לישראל) יודעת לספר הרבה פרטים מחייו. כאיש פופולרי נפוצו סביבו הרבה שמועות, הקשורות לעבודתו ולחייו הפרטיים. אחת השמועות סיפרה, שהיה ממקורבי סטלין, ידידו הקרוב כמעט. המציאות היתה שונה לגמרי. לפי דבריו נפגש לויטן עם סטלין רק פעם אחת, בתוקף תפקידו. על הפגישה הזו סיפר בפרוטרוט רק אחרי שנים: בתחילת מלחמת העולם השנייה צלצל בכיחו הטלפון באחד הבקרים. מעבר לקו נשמע קול לא מוכר, אשר אמר: "יורי בוריסוביץ', עליך להיות מוכן במהירות. מכוננית תבוא לקחת אותך." לויטן פחד אפילו לשאול מי מדבר. בעצם אף לא היה לו את מי לשאול, כי מצדו השני של הקו השתררה דממה. הוא היה נסער. בכל זאת, השנה היתה כבר 1941. לא שנת 1937 הידועה לשמצה, בה מדי יום (ליתר דיוק מדי לילה) נעלמו מנהיגים ידועים, אנשי צמרת ואנשי תרבות, בלי משפט ובאשמה יחידה שהם "אויבי העם". מי יודע, אולי עכשיו, כשהפך לאיש פופולרי, הגיע גם תורו? הרהוריו לא נמשכו זמן רב. פעמון הדלת צלצל, ושני אנשי צבא באו לקחתו. השלושה נכנסו למכוננית שחורה גדולה, שהמתינה ליד הבית. חלונות המכוננית היו מוגפים בוילונות; רק דרך חלון הנהג ראה לויטן את מסלול הנסיעה. המכוננית נסעה ברחובותיה המרכזיים של מוסקווא, הגיעה לכיכר האדומה, והנה הם כבר ליד הקרמל. שערי הקרמל נפתחו במהירות, והמכוננית נכנסה פנימה. ליד אחד הבניינים נעצרה, והחל מסע ארוך במבוך מסדרונות. לבסוף הוכנס לויטן לחדר צרדי —

אולפן רדיו מצוייד במכשירים התורשיים ביותר. עברו כמה דקות של מתח עד שנפתחה הדלת, ולחדר נכנס סטלין. הוא לא בירך לשלום והתיישב ליד השולחן. יד שנשלחה מבעד לאשנב בקיר מסרה ללויטן דף נייר. הוא עבר עליו בשתיקה כמה פעמים. היה זה מברוא לנאומו המפורסם של סטלין מה-3 ביולי 1941, כשבועיים לאחר פרוץ הקרבות, אשר התחיל במלים "אחים ואחיות". בנאומו דיבר סטלין על הפלישה של הצבא הגרמני לברית המועצות ועל המצב בחזיתות, וניסה לנטוע בשומעיו בטחון בנצחון, שיבוא למרות הכל. אחרי שלויטן גמר לקרוא את טקסט המברוא, שאל סטלין: "זה הכל?" לויטן ענה בחיוב, ואז התחיל סטלין את נאומו המפורסם. זו הייתה הפגישה היחידה של לויטן עם סטלין.

מגן היהודים בעת הטיהורים

אחרי המלחמה התחילו בברית המועצות שנים קשות. אלפי יישובים היו הרוסים, מיליונים ניספו, מפעלים נחרבו ושררו רעב ומשטר צנע. מבחינה פוליטית התחיל גל חדש של טיהורים — גל ה"קוסמופוליטים". טיהורים של "קוסמופוליטים" היו עניין של יום ביומו. די היה שפלוני יאמר כי אלמוני אהד את המדינות הקפיטליסטיות, כדי שמיד יועמד לדין ויודח. מושגים כמו משפט צדק, הגנה ו"הוכחות" לא היו קיימים כלל. וכרגיל, בין הראשונים שהצביעו עליהם כקוסמופוליטיים, היו היהודים. אנשי תרבות רבים, סופרים, פקידים בכירים ופעילי מפלגה יהודיים פוטרו מעבודתם. מאות ואלפים נעצרו ונעלמו בלילות חשוכים.

גם באולפני רדיו מוסקווה הרגישו העובדים היהודיים לחץ ומתח בלתי פוסקים. באוויר הדהדה הפקודה: לחשוף קוסמופוליטים! באווירה של פחד מתמיד באו העובדים לאספות, בהן עמד רק סעיף אחד על סדר היום: "הקוסמופוליטים והקוסמופוליטים בתוכנו". גם כשלא יכלו העובדים להצביע על "קוסמופוליטים" מסוימים בתוכם, היו עובדי התחנה היהודים נתונים בסכנה יומיומית. הקריינים היהודים פרידין, גולדינה, גרציק, טוביאש ועובדים יהודים אחרים לא ידעו מה ילד יום. לויטן היה אז כבר ראש צוות



הקריינים, בעל תואר הכבוד "אמן בעל זכויות של הרפובליקה הרוסית". הפופולריות שלו עוד גדלה, כשהופיע בהרצאות ובשידורי רדיו עם סיפורים מימי המלחמה. בימי הרעה ההם הוא נתגלה, כמי שתמיד מוכן לעזור לקריינים היהודים, אף שאין לומר עליו שהדגיש את יהדותו. הוא לחם באומץ נגד העלילות בכל האספות והפגישות עם הממונים עליו והגן על העובדים היהודים. הוא דיבר על מיומנות קבוצת הקריינים והדגיש את כשרונותיהם ומסירותם לתפקידהם ולמולדתם. המצב היה קשה בשל סיבה נוספת. לעבודה התקבלו קריינים צעירים רבים, שלחמו על הישרדות במקום העבודה בלי שום היסטוריה. קל מאוד וכמעט אופנתי היה להצביע על יהודי כ"חסר מולדת" ולהדביק בו ביטוי כלשהו שלא אמר, מתוך תקווה שכך יתפנה מקומו. לויטן עמד כפרץ. הוא לחם כמו חייל בחזית, לחם וניצח. הממונים התחשבו באישיותו הפופולרית, בסמכותו ובמוניטין שלו, ובסופו של דבר לא נאסר ולא פוטר אף קריין יהודי ברדיו מוסקווא, עד ששכך גל הטיהורים של ה"קוסמופוליטים".

באותם ימים ביקר לעתים אצל יצחק ודינה. בשיחותיו אתם, בהם השתתפה גם ורה סברדלובה, אף היא עובדת התחנה (כתו של יעקב סברדלוב, ממנהיגי המהפכה, ידידו של לנין, אשר זכה למות מוות טבעי ב-1919. על שמו נקראת עיר סברדלובסק), הביע את סלידתו מהנעשה מסביבו. לעומתו האמינה ורה סברדלובה, שכל זה תופעה זמנית בלבד. להערכתה, בצמרת לא יודעים על "תופעה". הופעתו, כמו קולו של לויטן, היתה מרשימה. עיניו היו אפורות ושערו שטני. הוא היה בעל קסם מיוחד והקרין חיוניות וסולידיות. באופיו היה חברתי ומוכן תמיד לעזור לזולת. הוא אהב אנשים ויצר בקלות קשר. במיוחד אהב ילדים ובכיסו היו תמיד סוכריות לחלוקה לילדים. בעודו צעיר התחתן, ונולדה לו בת, נטשה. זמן קצר אחרי לידתה התגרש. הבת נשארה עם לויטן. חמותו החליטה אז לעזוב את בתה, ולעבור לגור אצל לויטן. היא גידלה את נטשה ונשארה לגור אצל לויטן כל חייה; אל בתה לא רצתה לחזור. יורי ידע במשך שנים אהבות נשים, אבל לא התחתן

שנית. נטשה היתה קשורה לאביה. כשגדלה וסיימה את לימודיה באוניברסיטה, התחתנה וילדה בן, מישה, נכד ללויטן. לויטן אהב אותו, וזמן מה נשאר לגור עם משפחת הבת. אחרי זמן אור כוח לעבור לדירה משלו, שהיתה בכל זאת באותו בית. היו לו הרבה ידידים, אך דומה שתמיד חש בחסרונו של איש קרוב ומכין. הוא הרבה בנסיעות, ראיין אנשים והכין כתבות. בשיחות עם ידידיו הביע את הזעזעותו ממה שראה ושמע. אחרי נאומו המפורסם של כרושצ'וב בוועידה ה-20 של המפלגה הקומוניסטית (1956) — בו גילה את פשעיהם ומחדליהם של סטלין ועוזריו — היה לויטן המום. פעם, בשעת סערת נפש, נכנס לחדרו של רבין ידידו והתחיל לדקלם בקולו העמוק: "טובריש [חבר] סטלין! אנו כל כך האמנו לך, כל כך היינו בטוחים בך, עד שלא העזנו להאמין לעצמנו!"

עם השנים קיבל לויטן תוארי כבוד, מדי פעם בדרגה גבוהה יותר. אחרי שקיבל את התואר "אמן בעל זכויות של הרפובליקה הרוסית" עלה בדרגה וזכה לתואר הגבוה ביותר: "אמן של האומה הסובייטית". בריאותו התרופפה עם הזמן, ולבו נחלש, אך הוא לא יצא לפנסיה והתמיד בעבודתו. באירועים חגיגיים ודרמטיים נזכרו בו והזמינוהו להופיע כקריין ברדיו. כך היה משולח הספוטניק הרוסי הראשון, בשנת 1957. פרט לעבודתו ברדיו הרבה להופיע בהרצאות וחזר — ושוב

חזר — לספר על תקופת מלחמת העולם השנייה. כן הקליט ראינות עם אישים נודעים. ב-1979 נפטר ידידו יצחק רבין, בנו עלה לארץ ודינה אלמנתו גם היא התכוונה לעשות כן. באפריל 1982, בשיחה עם לויטן, סיפרה לו על עלייתה הקרובה. הוא התרגש, שאל פרטים, קרא בקפדנות את הוויזה לישראל והתעניין כיצד מסתדרים בנה ומשפחתו בארץ. בסיסם השיחה אמר-שאל: "ישראל, ישראל, יכול להיות שגם אני אגיע לשם?... וגם נטשקה שלי?" הוא נשק את ידה של דינה והוסיף: "תמטרי לבנך ולמשפחתו ולכל ידידיו את איחולי הלבביים וכל טוב."

מצבה עם מיקרופון

מותו ב-1983 היה קשור, כרוב חייו, לעבודתו ברדיו.

ב-5 באוגוסט 1943 בישר לויטן בחדשות על שיתרוורה של העיר בלגורוד מידי הנאצים, אחרי קרבות מרים בהם עברה מיד ליד. זו היתה תחילת תקופה, בה רבו הידיעות על נצחונות רוסיים ועל מפלות ונסיגות של האויב הנאצי. קולו של לויטן זוהה עם הנצחונות.

40 שנה אחרי שחרור בלגורוד, ב-5 באוגוסט 1983, התקיימה בעיר עצרת גדולה. לויטן הוזמן כאורח הכבוד. למרות עייפותו והרגשת חולשה (הוא היה אחרי התקף לב) לא רצה לאכזב את חושבי העיר, והחליט לנסוע. כבעבר, אהב את הרגעים של הפגישה עם

אסור שקולי ירעד

"בבוקר ה-22 ביוני 1941, סיפר לויטן לכתב ה"ניו יורק טיימס" קראייג ר. ויטני בנובמבר 1977, "נקראתי לאולפן בשש בבוקר, ונמסרה לי ההודעה של ממשלת ברית המועצות על התקפת הפתע הגרמנית. בעודי קורא את ההודעה, פרצו נשים בבכי באולפן. חשתי שעלי להיזהר לא לאבד את שלוותי, וכי אסור שקולי ירעד. זה היה קשה מאוד. קפצתי את אגרופי וקראתי בקול בטוח. ניסיתי לנטוע במאזינים אמון בכוחו ובכך שנתגבר על הפלישה."

עוד סיפר לויטן, כי היטלר קיווה לשים עליו את ידו, "כדי שאודיע על נפילת מוסקווא ברדיו ברלין."

בעת שהוכנה הכתבה עליו, מלאו לברית המועצות שישים שנה, ובכיכר האדומה נעשו ההכנות האחרונות למצעד החגיגי. לויטן סיפר לכתב, כי הוא עומד בראש צוות השדרים, שיעביר את הטקס בשידור חי.

ואישים בעלי שם ידועים אחרים. אולם, רק ארבע שנים אחרי מותו, באוגוסט 1987, הוקמה מצבה על קברו. היתה זאת כבר תחילת תקופת הפרסטרויקה, בה מגלים בברית המועצות את האמת על אישים אשר נעצרו, הואשמו בפשעים שלא ביצעו, והושכחו ככוונה. לויטן לא סבל ולא הושכח. אך עובדה היא, שכמשך כמה שנים טושטש זכרו. טקס האזכרה וגילוי המצבה היה רב משתתפים. הקריינית המפורסמת אולגה ויסוצקאיה — גם היא "אמנית של האומה הסובייטית" — אשר עבדה עם לויטן עשרות שנים, אמרה בהתרגשות: "הוא אהב את עבודתו בכל רמ"ח אבריו, בכל נימי נפשו. אף פעם לא ניגש למיקרופון באדישות, ללא התייחסות לקהל שומעיו... היה בו צירוף נדיר של כשרון ומסירות לעבודתו... הוא אשר יצר את התופעה היחידה במינה ששמה לויטן." בטקס השתתפו ותיקי מלחמה רבים, לוחמים, אשר ברגע זה לפחות רצו להביע ללויטן את רחשי תודתם לעבודתו, לאישיותו ולקולו המעודד. אחד מוותיקי מלחמת העולם השנייה, וסילי גודרון, נשא דברים נרגשים: "אני זוכר איך בימים הקשים ביותר של המלחמה כיוונו הלוחמים את מקלטי הרדיו, רובם מתוצרת עצמית, לשידורי לויטן. החיילים אהבו אותו והאמינו לו. לשמוע את קולו היתה בשבילם תוויה מיוחדת... גם אחרי המלחמה נטע בנו קולו אמונה וכוח."

המצבה על קברו מנציחה באבן את דמותו. עבודתו, מקצועו ואישיותו הצטרפו לשלמות אחת. גם המיקרופון — כלי עבודתו — לא נעדר ממנה.

לויטן נכנס להיסטוריה של התרבות, ובמיוחד להיסטוריה של אמצעי התקשורת, כרוגמה לקריין מקצועי ומסור בלי גבול לעבודתו, העומד תמיד בקו הראשון, בימי מלחמה ובימי שלום, ואינו מתכופף מול התקפות הממונים והשליטים. "אל גלי האתר" של ברית המועצות, יורי לויטן, מת. נשארה המצבה — יורי והמיקרופון, וברקע התקופה — מלחמת העולם השנייה. ליבו נדם, ולישראל לא הגיע.

(תודה לדינה יבלונבסקיה על עזרתה)



קריין עם המיקרופון — המצבה על קברו של לויטן במוסקוה

למרות שלא היה חייל כחזית. הוא הופיע כנאום חוצב להבות. בערב קיבל התקף לב, שהסתיים במוות.

לויטן נקבר בית הקברות נובו דביצה המפורסם של מוסקוה, בו טמונים מנהיגים

הקהל, שהחזיר לו אהבה והוקרה. פעם נוספת חש כרחשי הכבוד והכרת התודה של האזרחים כלפיו, כלפי עבודתו ותפקידו — הרגשה שכמלחמה הגדולה, בה ניצחה ברית המועצות, היה לו חלק כלשהו,